

dal canton dij gram ël "nemis ëd la patria" an parla 'd

DEMOCRASSIA, FORESTÉ E D'ÀUTRI CIT PROBLEMA FILOSÒFICH

Anmaginé che doman a faso për dabon col "govern mondial" dont minca tant an parlo: un bel govern, votà da tuti, col sistema democràtich "na testa - un vot". Adess pensé 'n pòch a coma ch'a sarìa, con tuta probabilità, fàit ël prim govern mondial votà an costa manera. A l'é motobin belfé pensé ch'a sarìa un govern a magioransa, disoma, cinèisa e indian-a, a-i é quaidun ch'a peul chërde che j'italian o jë svizzer a podrìo mai conté quaicòs ant un govern "del mond"? E adess pensoma a còsa ch'a podrìa fé, ës gover-là, për fesse volèj bin da coj ch'a l'han votalo - cinèis e indian - e, 'd conseguensa, për sèrché 'd torna fesse voté (i parloma, arcordeve bin, d'un govern democràtich, ch'a dev rësponde 'd lòn ch'a fa).

A smija raseivevol pensé che 'l prim govern mondial a dirà che le arzorse dël mond a son, an bon-a sostansa, dividùe an manèra nì bela nì giusta e ch'a 'ncaminerà 'n programa ëd redistribussion ëd coste arzorse, dai pais pì sgnor e avansà a coj pì pòver, ma pì "bondos" an termo 'd gent (e 'd vot). A-i é 'dcò da dì che 'n programa 'd govern parèj a sarìa, da na sèrta mira, "giust", an essend l'espression ëd na votasion democràtica (e, a la bon-a fin, se quaidun a l'avèissa pròpi an ghirgon ël govern dël mond, a-i sarìa 'dcò pòch da féje: anté ch'it vas?).

I podoma, për contra, pensé che, ant un doman gnanca tant lontan, a l'abio dirit a voté 'dcò le masnà, disoma da na desen-a d'agn an su. A l'é torna motobin probabil che ij govern, tuti, a l'avrìo tut l'interesse a vagnesse l'aprovassion dij "gagno", për esempi con un programa 'd finansiamet ëstataj për giugatoj e caramele, o con ëd lege për la tùa dij "dirit" dle masnà a nen andé a scòla o a vardé la television a la seira. Còsa ch'a veul dì tut sòn (che, torna, i l'hai nen anventà mi, a son esempi che 'l filòsof alman Hans-Hermann Hoppe a dëscut ant un sò articol gustos: "Down with democracy", an italian "Abbasso la democrazia!")? A veul dì che l'idéja 'd democrassia ch'a l'é vnù a dominé ant j'ùltim doi secoj a l'é na frisa dròla: a l'é 'n sistema anté che tuti, për la rason ch'a vòto, a peulo dì d'avèj ëd dirit ansima a tuti j'àutri e a tut lòn che j'àutri a l'han. Coma ant na lotaria, a l'é 'n sistema anté che un a peul sempe speré 'd vagné përchè ch'a l'ha 'n dirit ansima a tut lòn ch'a l'é sò, ma 'dcò ansima a tuti j'àutri e a tut lòn ch'a l'é dj'àutri. Ma se 'dcò tuti j'àutri a l'han l'istess dirit ansima a lòn ch'a l'é tò, a veul dì che gnente a l'é pì nen ëd gnun. O, pitòst, ch'a-i é quaidun ch'a peul dispon-e 'd tut. E, an essend che 'l govern a l'é

democràtich, it peule sempe speré che ti o chi ch'it mande a governé a fasa ij tò interesse an dasand-te 'n pòch ëd la ròba dj'àutri. An democrassia, la magioransa a varderà d'ampinisse 'l sacocin con ij sòld ëd la minoransa. E a-i sarà nen mach na magioransa e na minoransa, un grup ëd coj che "a l'han dabzogn" e un grup ëd coj ch'a son ësgrnor": tuti a l'avran d'interesse da dësfende e tuti a saran un pòch "ëbzgnos" e 'n pòch "ësgrnor". At interessa la musica (o... 'l piemontèis)? It ciamerà l'agiut për la musica (o për ël piemontèis). Èl govern at lo darà (an esperand che ti, peui, it n'arcòrde e, al moment bon, it lo vote). An essend che lè stat, ëd sò, a l'ha gnente e tut lòn ch'a l'ha a l'ha pijalo a quaidun, ij sòld, as capiss, a j' pijerà da tuti (e, 'n pòch, ëdcò da ti). Ti it l'has vagnaje, Ma peui quaidun a ciama che as giuto le famije con tante masnà, ël govern a dis che 'd si e, torna, ij sòld a rivo a la bon-a fin da tuti (ëdcò da ti ch'it ses nen marià). Ma it peule sempe speré che, a la fin, ij tò sòld at ven-o an sacòcia e magara 'd vagneje 'dcò (tant, com'it podras-to fé a ten-e cont ëd tut lòn ch'at dan e 'd tut lòn ch'at pijo?). Sossi as ciama "rèdistribussion dle arzorse" (taje) e, pì che 'n sistema 'd govern, a smija na manèra për generalisé ij robarissi.

La rèdistribussion a veul dì ch'as pija a coj ch'a l'han (e a l'han përchè ch'a produvo) e as da a chi ch'a l'ha nen. La conseguensa a sarà che a-i sarà sempe meno d'interesse a produve e pì interesse a esse ant la combricola ëd coj ch'a produvo nen. Sossi an fa capì 'dcò coma mai le politiche ch'a devo arzolve ij problema sossiaj an gener a finisso con ël féje chërse: giuté jë dzocupà a finissi col fé chërse 'l nùmer djë dzocupà përchè a fa calé l'interesse a sèrchesse 'n travaj. O a fan nasse d'àutri problema: giuté ij vej an dasand-je na pension (pagà con ij sòld ëd coj ch'a travajo) a arzolv ij problema dij vej, ma a fa calé 'l valor dla famija coma istitussion: ij vej a l'han pì nen dabzogn ëd l'agiut dij giovo dla famija e ij giovo a deuvo mantene ij meno giovo. Pare e mare a l'avran meno anteresse a fé 'd masnà e ij giovo a l'avran meno anteresse a sté con pare e mare: e le famije a van a rabel. Ma tut sòn a l'é giust? E coma seurte dai problema dla democrassia? Hoppe a fa na serie 'd propòste coma, për esempi, gavé 'l dirit al vot a coj ch'a travajo për lè stat se lè stat e coj ch'a travajo për lè stat a vivo con le taje pijà da j'àutri (a l'é franch tròp belfé pensé ch'a peulo 'dcò fé part dla machina ch'a decid le taje e, donca, soe mensilità). Un-a dle propòste d'Hoppe ch'am pias ëd pì a l'é peui cola ch'a rësguarda 'l dirit a la secession: se lòn che la magioransa a decid a l'é sempe "giust", antlora la magioransa pì gròssa, cola mondial, a sarà 'l massim dla giustissia e sò govern a farà lòn ch'i l'oma vist a l'achit. Fé na secession a veul pròpi dì andé contra al prinsipi dël govern mondial. E pì as va anans con la secession e pì a sarà malfé fé la redistribussion ëd le arzorse: ant un paisòt anté che tuti as conòsso, a l'é malfé pijé ij sòld ëd j'àutri e avèj la cossensa polida. Ant nè stat ëd milion ëd pèrson-e, për contra, gnun a conòsso soe "vitime". Senza conté che lè stat ëd Pievèta Dëdzora a decidèissa d'esse tròp "sossialista" e a butèissa tròpe taje, a ndaria a arziugh ëd fé scapé la gent ant ël paisòt ëd Pievèta

Dëdsota. Fin dël sossialism a Pievèta. Ant autër articol ("The Case for Free Trade and Restricted Immigration") Hoppe a dëscut ëdcò la question bujenta dij foresté: a-i é 'n dirit a viagé e andesse a sté anté ch'at pias? Përchè, se al di d'ancheuj la ròba as na va daspèrtut e i catoma cossòt turch e machine giaponeise, j'affrican o ij singher a dovrìo nen avèj ël dirit d'è vnì an piassa Vitòrio o a Pòrta Palass e, magara, 'dcò a toa ca? Përchè, an èspiega Hoppe (e second mi a l'ha rason), la ròba a viagia mai për sò cont: se le robiole d'Alba a peulo rivé a New York a l'é përchè quaidun a New York a-j'cata (e peui miraco a-j' vend). La ròba a viagia përchè a-i é 'n interesse da doe part an sò viagi. La gent, për fortun-a, a l'ha na testa e a peul pijé 'd decision: a peul andé për soa strà për sò cont. Donca, a peul viagé 'dcò senza ciaméje 'l pèrmiss a gnun. E fin-a si a va tut bin.

Ma an fa 'dcò capì che la libertà 'd comersi e la libertà d'anmigrassion a l'han gnente an comun: libertà 'd comersi a veul dì dé la possibilità a doi ëd caté e vende coma ch'a veulo, ma la libertà d'anmigrassion a veul nen dì libertà 'd pijesse antèca chi ch'it veule: a veul dì ël "dirit" ëd quaidun d'intr a toa ca coma s'a fussa soa; a l'é 'l "dirit a l'invasion". Al contrari, controlé 'l comersi (për esempi, an butandje taje e dassi), a veul dì limité 'l dirit ëd la gent a serne, an libertà, lòn ch'a veul. Ma controlé l'anmigrassion a veul mach dì dësfende ël dirit ëd na part a nen esse obligà a sté con d'àutra gent s'a veul nen. As capiss che 'dcò coj ch'a veulo la libertà d'anmigrassion a l'han nen an testa che tuti a peulo intré a toa ca (e meno che mai a ca soa): a penso che tuti a l'abio dirit a dovré lòn ch'a l'é "pùblich". Che, contut ch'a sia stàit pagà da quaidun (con le taje), a l'é 'd "gnun". As capiss che, se tut o squasi a fussa privà, tanti problema a s'arzolverìo da soj. An conclusion: i soma sì liber ëd pijesse a nòsta ca chi ch'i voroma. Ma i l'oma 'dcò sempe 'l dirit ëd dì: nò, mersi. Dësmentiomlo mai.

Mauro Tosco

doe paròle a j'ansidit

"LENGHISTA"

Coste "doe paròle" a son arvolgiùe a tuti coj "savan" che, convint ëd savèj ël piemontèis pì che bin, a scrivo, o a l'han ëscrivù, 'd gramatiche e a ten-o 'd cors, con tant ëd diplòma ufissial, për mostreje 'l piemontèis a j'àutri. Con coste doe paròle i j'invito a tradùe an piemontèis la frase italian-a: "Mia sorella ha il capriccio di portare un braccialeto di larice scolpito e ciò mi amareggia". Quand ch'a l'abio falo as troveran dëdnans a 'd paròle coma "vëzzo", "malëzzo" e "merëzzé", andoa che 'l son consonantich corispondent a na "dobia S sonora" a l'é stàit codificà graficament an dovrand, giusta-ment, na "dobia Z" an posission intervocalica. Costa situassion a l'é praticament desconossù a jë "studios ufissiaj" ëd gramatica, convnù ch'a l'é nen sità an gnanca un dij tanti cors ëd lenga piemontèisa (as fa për dì) ch'as ten-o ant ij quat canton dël Piemont e an gnanca un-a dle quatr o sinch gramatiche (o sbòss ëd gramatica) ch'a-i son an gir. Tute le gramatiche a diso ciarament che l'usagi dla grafia dla "Z italian-a" për rapresenté 'l son ëd la "S sonora" a l'é limità a doi cas, e mach a coj: quand che la "S sonora" as treuva an prinsipi 'd paròla (zibìe) o an posission pòstconsonantica (ronza). E pro. Còs é-lo? Dësmentiansa epidemica o ignoransa spantià? Forse la sapiensa 'd costi "savan" a l'é 'n pò meno creusa 'd lòn che soa babija a vorerìa fene chërde.

Beppe Burzio